

(i) کیا ہے؟ (ii) آج کون سی تاریخ ہے؟ (iii) یہ کتاب کس کی ہے؟

(6) ندانیہ یا خجھائیہ (Sign of Exclamation)

(الف) یہ علامت دراصل لفظ ”ندا“ کا مخفف ہے اور الف اور نون کا نقطہ ملا کر بنائی گئی ہے۔ یہ علامت وہاں استعمال کی جاتی ہے جہاں کسی کو نداد دینا یا پکارنا یا خطاب کرنا مقصود ہو۔ جیسے:

(i) احمد! ادھر آؤ۔ (ii) خدا یا! رحم فما۔ (iii) ارے بھائی! ذرا میری بات سنو۔

(ب) جب کسی بھی جذبے مثلاً: خوشی، غم، حیرت یا ادب وغیرہ کا اظہار کا موقع ہو تو بھی یہی علامت استعمال کرتے ہیں۔ مثلاً:

(i) معاذ اللہ! (ii) اُف! میرے پاؤں میں سخت تکلیف ہے۔

(iii) وہ اور حرم! اس کی امید فضول ہے۔

اس صورت میں اس علامت کو فجائیہ کہتے ہیں اور اس کے لیے بھی وہی علامت استعمال کرتے ہیں جو ندانیہ جملوں کے لیے استعمال کی جاتی ہے۔

(7) داوین (Inverted Commas)

اس علامت کا استعمال کسی قائل کا قول میں وغیرہ اسی کے الفاظ میں درج کرتے وقت کیا جاتا ہے اور یہ علامت قول کے آغاز اور اختتام پر لگائی جاتی ہے۔ جیسے:

(i) باپ نے کہا: ”بیٹا! منت کرو، منت کا پھل ضرور ملے گا۔“

(ii) قائدِ اعظم کا قول: ”اتخاد، یقین، محکم اور تنظیم، ہمارے لیے آج بھی مشعلی راہ ہے۔

(iii) ابنِ عربی کا قول ہے: ”سفر و سیلہ ظفر ہے۔“

(8) قوسین (Brackets)

اس علامت میں ایسے وضاحتی الفاظ یا جملے لکھے جاتے ہیں جو لفظِ مفترضہ یا جملہ مفترضہ کے طور پر آتے ہیں اور انہیں حذف کر دینے سے عبارت کے ربط و تسلسل میں کوئی فرق نہیں پڑتا۔ جیسے:

(i) انور صاحب (مرحوم) سے ہمارے بھی پرانے تعلقات تھے۔

(ii) اب تو اسی تنوہ میں (وہ جتنی بھی ہے) گزارہ کرنا ہو گا۔

(iii) میرا گھر (مکان کا وہ حصہ جس میں میری سکونت ہے) بوسیدہ ہو گیا ہے۔

سابقے اور لاحقے

اردو زبان میں سابقوں اور لاحقوں کی اہمیت کسی بیان کی محتاج نہیں۔ ان کی مدد سے بے شمار نئے نئے الفاظ بننے رہتے ہیں اور زبان کا دائرة وسیع سے وسیع تر ہوتا رہتا ہے۔ اردو میں ہندی، فارسی اور عربی کے بیشیوں سابقے اور لاحقے مستعمل ہیں اور یہ عمل جاری و ساری ہے۔

سابقہ سے مراد وہ علامت ہے جو نیا لفظ یا نئی ترکیب بنانے کے لیے کسی لفظ کے شروع میں لگائی جائے اور لاحقہ سے وہ علامت مراد ہے جو کسی لفظ کے آخر میں لگائی جائے۔ مثلاً: خود غرض، خود شناس، خود پسند، خود مختار وغیرہ الفاظ میں ”خود“ سابقہ ہے۔ اسی طرح خطرناک، دردناک، غم ناک، خوفناک وغیرہ الفاظ میں ”ناک“ لاحقہ ہے۔

طلبہ کی سہولت کے لیے چند مشہور سابقے اور لاحقے درج ذیل ہیں:

سابقے

آن	آن پڑھ، آن مول، آنجان، آن گنت، آن تھک، آن دیکھا، آن کہی، آن ہونی
اہل	اہل بیت، اہل نظر، اہل کمال، اہل قلم، اہل وطن، اہل علم، اہل حدیث
با	با ادب، با خدا، با وفا، با وقار، با کمال، با قاعدہ، با اثر، با ضابطہ، با وضو
بد	بد چلن، بد نصیب، بد شکل، بد مزاج، بد اخلاق، بد اصل، بد بخت
بر	برآمد، برآمدہ، بر باد، بر پا، بر تر، بر حق، بر خاست، بر طرف، بر عکس، بر قرار، بر وقت، برداشت
بلا	بلا امتیاز، بلا ناغہ، بلا قیمت، بلا جاگزت، بلا رادہ، بلا تکلف، بلا تاثل
بلند	بلند کردار، بلند نظر، بلند ہمت، بلند اقبال، بلند فطرت، بلند پرواز، بلند آواز
بن	بن بليا، بن دیکھا، بن بیاہا، بن داموں، بن روئے
بے	بے ادب، بے علم، بے عقل، بے خبر، بے نصیب، بے مثال، بے پروا، بے کار
پر	پر دیس، پرایا، پر چون، پر چھائیں، پر دادا، پر نانا، پرتال، پرسال
پر	پر جوش، پر کیف، پر ہول، پر درد، پر وقار، پر آب، پر آشوب، پر معنی، پر نعم
پس	پس منظر، پس ماندہ، پس پرده، پس خورده، پس انداز، پس خیمه
پیش	پیشانی، پیشاب، پیش بندی، پیش خدمت، پیش خیمه، پیش دست، پیش رفت، پیش رو، پیش قدی، پیش گو
چو	چو بارہ، چو پایی، چو پال، چو پڑ، چو تھائی، چو راہا، چورس، چوسر، چوکور، چو گھٹی
خر	خر گوش، خر مگس، خر مست، خر سنگ، خر مہر، خر گاہ
خوب	خوب صورت، خوب صورتی، خوب رو، خوب روئی، خوب سیرت
خود	خود غرض، خود غرضی، خود راو، خود فریب، خود آرا، خود آشنا، خود ارادیت، خود پسندی، خود نمائی
خوش	خوش بُو، خوش خلق، خوش باش، خوش گلو، خوش دامن، خوش مزاج، خوش خط
دار	دار پرده، دار پیپے، دار پیش، دار کار، دار ہم، دار میان، دار ماہد، دار انداز، دار گزر، دار آمد، دار خواست، دار کنار، دار یافت
زیر	زیر سایہ، زیر علاج، زیر دست، زیر لب، زیر بار، زیر حراست، زیر جامہ

زُودپیمان، زُودرنج، زُودهضم، زُوداشر، زُودفهم، زُودنویس، زُودگو، زُودخیز	زُود
سرچڑھا، سربلند، سربمہر، سرپرست، سرخیل، سررشته، سرزیین، سرسبز، سرشاری، سرگزشت	سر
شاہراہ، شہرگ، شہباز، شہتوت، شہ بالا، شہسوار، شہ سواری، شہزاد، شہزاد، شہزاد	شاہراہ
غیرمکن، غیرمعمولی، غیرموزوں، غیرذمہ دار، غیرحاضر، غیرآباد، غیرمستقل، غیرمشروط	غیر
کماظر، کمظرف، کمہت، کم حوصلہ، کم عقل، کم گو، کم خرچ، کمزور	کم
لازوال، لاحصل، لااعلاج، لاوارث، لاتعداد، لا جواب، لاولد، لاثانی	لا
مہابلی، مہابھارت، مہابیر، مہاپاپ، مہا بھجال، مہا جن، مہا جنت، مہاراج، مہا منتری	مہا
نا بکار، نامراد، نالائق، ناتواں، نادان، ناجائز، ناپاک، ناجربه کار، نابالغ، نادانستہ	نا
نوعمر، نوجوان، نوخیز، نونہال، نومسلم، نووارد، نوزائیدہ، نوبہار، نوآموز، نوآباد	نو
شیم جان، شیم روز، شیم حکیم، شیم ملّا، شیم مردہ، شیم پختہ، شیم برہنہ، شیم بکل، شیم کش	شیم
هم سفر، هم صیف، هم راز، هم نام، هم وطن، هم جماعت، هم چشم، هم خیال، هم پلّه	هم
یک رنگ، یک زبان، یک دل، یک لخت، یک دم، یک جهت	یک

لاحقة

خیراندیش، بداندیش، مصلحت اندیش، دوراندیش، غلطاندیش، عاقبت اندیش	اندیش
نفتر انگیز، حیرت انگیز، عبرت انگیز، دردانگیز، فکر انگیز، تعجب انگیز، حل انگیز	انگیز
خلل انداز، دست انداز، دست اندازی، دراندازی، رخنه انداز، رخنه اندازی، تیرانداز، تیراندازی، پس انداز، نگاه انداز، نگاه اندازی	انداز
سرہانه، اگلشانه، دستانه، مردانه، زنانه، سالانه، جاہلانه، عالمانه، ماهانه، مستانه، دوستانه، طلبانه	انه
رکاوٹ، بناؤٹ، لگاؤٹ، پھیلاؤٹ، سجاوٹ، گلاؤٹ، ملاوٹ، گللاوٹ، کساوٹ	اوٹ
اخیمن آراء، جہاں آراء، بزم آراء، صفح آراء، عالم آراء، مند آراء، گلیت آراء	آراء
خون آلود، خون آلوده، زنگ آلوده، زنگ آلود، گردآلود، گردآلوده، غبار آلود، غبار آلوده، قهر آلود، قهر آلوده، خشم آلود، خشم آلوده، عرق آلود، عرق آلوده	آلود آلوده
تناور، زور آور، زور آوری، دلاور، دلاوری، بختاور، حملہ آور، نشہ آور، زبان آور، نام آور، گرد آور، گرد آوری، دست آور، تد آور، قد آوری	آور آوری

باز/بازی	آتش باز، دھوکه باز، دغا باز، بیٹر باز، پتیگ باز، جاں باز، جاں بازی، پچھڑ باز، پچھڑ بازی، راست باز، راست بازی، شطرنج باز، شطرنج بازی، فقرے باز، فقرے بازی
بان	در بان، شتر بان، فیل بان، مہربان، باغبان، ساربان، نگہبان، گله بان، میز بان
بخش	فرحت بخش، منفعت بخش، جان بخش، حیات بخش، خدا بخش، صحبت بخش، مولا بخش
بردار	علم بردار، ناز بردار، فرمال بردار، مشعل بردار، حاشیه بردار، عصا بردار، کمال بردار
بند/بندی	از از بند، هتھیار بند، نقش بند، نظر بندی، نظر بندی، از از بندی، پابندی، پابندی، ترکیب بند، حلقة بندی، جماعت بندی، زبان بندی، صفت بندی، فرقه بندی، دستار بندی، گلو بند
بین	بار یک بین، پیش بین، تماثل بین، خور دیں، کوتاه بین
پرداز	کار پرداز، انشا پرداز، فتنه پرداز، ہنگار پرداز، لرقه پرداز، شکم پرداز، غزل پرداز، گلت پرداز
پرست/پرستی	آتش پرست، بت پرست، حق پرست، خود پرست، سر پرست، زر پرست، قدمات پرست، قدامت پرست، قدرامت پرستی
پرور/پروری	بنده پرور، بنده پروری، ذرّه پروری، تن پرور، تن پروری، سخن پرور، سخن پروری، احباب پرور، احباب پروری، غریب پرور، غریب پروری، کنه پرور، کنه پروری، قوم پرور، قوم پروری
پن	گنوار پن، بچپن، لڑکپن، دیوانه پن، بھولپن، اکھڑپن، بائپن
پوش	میز پوش، سفید پوش، سرخ پوش، سیاه پوش، پاپوش، گرد پوش، کبل پوش، پلنگ پوش
پچی	طلپچی، طبیر پچی، بندو پچی، نقار پچی، تو پچی، خزا پچی، کبا پچی
چیل	گل چیل، گل چینی، سنگ چیل، سنگ چینی، ناخن چیل، ناخن چینی
خانه	قید خانه، پاگل خانه، جیل خانه، کارخانه، چھاپه خانه، شراب خانه، پاچانه، باور پچی خانه، قمارخانه، شفاغانه، بت خانه، غریب خانه، غسل خانه، کبوتر خانه
خواں/خوانی	ناظرہ خواں، ناظرہ خوانی، مولود خواں، مولود خوانی، قرآن خواں، قرآن خوانی، قصہ خواں، قصہ خوانی، فاتحہ خواں، فاتحہ خوانی، کتاب خواں، کتاب خوانی، شاخواں، شاخوانی، نعمت خواں، نعمت خوانی، مرثیہ خواں، مرثیہ خوانی، نوحہ خواں، نوحہ خوانی
خواہ	خیرخواہ، تختخواہ، بدخواہ، قرضخواہ، خاطرخواہ، ہیخواہ، لخواہ، عذرخواہ، دادخواہ
خورخوره	چغل خور، چغل خوری، غوط خور، حرام خور، حلال خور، روزہ خور، آدم خور، مردار خور، بیان خور، شراب خور، آب خوره، خیرات خوره، میل خوره
خیز	زرخیز، مردم خیز، نوچیز، سحرخیز، فتنه خیز، بلا خیز، دھماکا خیز، تجرب خیز، قیامت خیز
دار	وفادار، چہاں دار، داغدار، جاندار، سمجھدار، سرمایہ دار، تاجدار، آبدار، پھرے دار

دان	قلم دان، قردادان، پان دان، عطر دان، سیاست دان، ریاضی دان، نکته دان
رسان	چنگی رسان، خبر رسان، فیض رسان، همراه رسان، پیغام رسان، ضرر رسان، ایده رسان، نفع رسان
زار	لاله زار، سبزه زار، چمن زار، ریگ زار، گل زار، مرغزار، خارزار، بازار
زده رزدگی	آفت زده، آسیب زده، مصیبت زده، غم زده، آتش زده، ملامت زده، تکلیف زده، وحشت زده، بیت زده
سازرسازی	قانون ساز، قانون سازی، جلد ساز، جلد سازی، دوا ساز، دوا سازی، زمانه ساز، زمانه سازی، حیله ساز، حیله سازی، چاره ساز، چاره سازی، سخن ساز، سخن سازی، حیله ساز، حیله سازی
ستان	کوهستان، گستاخ، خارستان، پاکستان، بلوچستان، افغانستان، هندوستان، قازاقستان، ازبکستان، ترکستان، ترکمنستان، نخستستان، قبرستان، کافرستان
شکن	بت شکن، بت شکنی، حوصله شکن، قانون شکن، دندان شکن، پیان شکن، پیان شکنی، نجیر شکن، عهد شکن، عهد شکنی، دل شکن، دل شکنی
شناس	اداشناس، مراج شناس، حق شناس، خودشاس، موقع شناس، قدرشاس، روشناس، فیض شناس
طلب	خیر طلب، آرام طلب، انصاف طلب، محنت طلب، جفا طلب، شهرت طلب، مرمت طلب
فروش	جو فروش، سرفروش، گل فروش، ضمیر فروش، کتب فروش، برده فروش، غله فروش
کار	پیش کار، بے کار، تخم کار، آزموده کار، کاشت کار
کده	بت کده، آتش کده، دولت کده، آرام کده، نعمت کده، خصم کده، غم کده، حیرت کده
گار	پروردگار، کردگار، روزگار، خدمتگار، پرهیزگار، مددگار، کامگار، طبلگار، سازگار
گاه	آرامگاه، پناهگاه، بارگاه، شکارگاه، قیامگاه، چراگاه، عیدگاه، شکارگاه، کمینگاه
گر	آهمنگر، بازیگر، کارگر، کاریگر، زرگر، غارتگر، جادوگر، چارهگر، دریوزهگر، شیشهگر، کیمیاگر، فتنهگر
گزار	کارگزار، تجدیگزار، سپاسگزار، بایانگزار، اطاعتگزار، خدمتگزار، شکرگزار
گو	حق گو، بدگو، بیچوگو، داستان گو، دروغ گو، بسیار گو، قصه گو، زودگو، راست گو، قانون گو، غزل گو
گیر	بغل گیر، خبرگیر، دستگیر، دامنگیر، راهگیر، دلگیر، عالمگیر، ماہیگیر، جاگیر، سختگیر
مند	حاجتمند، درمند، دولتمند، فتحمند، خردمند، تنومند، هشمند، آرزومند، غرضمند
ناک	خطرناک، دردناک، غم ناک، دهشت ناک، افسوس ناک، بیت ناک، عبرت ناک
نشین	خاکنشین، کرسی نشین، دلنشین، صحرائشین، گوشنه نشین، خلوت نشین، تخت نشین، سجاده نشین، بوریا نشین

